چکیده

این مقاله پیشنهادی برای شکل‌گیری اتحادیه‌ای داوطلبانه میان کشورهای آسیای جنوب‌غربی ارائه می‌کند؛ اتحادیه‌ای که بتواند با الهام از تجربه همکاری‌های اروپایی، ظرفیت‌های اقتصادی، سیاسی، علمی و امنیتی منطقه را در خدمت منافع مشترک قرار دهد . محورهای اصلی طرح عبارت‌اند از بازار مشترک، بانک توسعه منطقه‌ای، همکاری دفاعی، امنیت آبراه‌ها، نهادهای مشترک، مجلس دوبخشی، سازوکار حل اختلاف، همکاری علمی و فرهنگی و حرکت تدریجی به سوی هماهنگی پولی .این پیشنهاد یک نقشه راه قابل بررسی است، نه ادعای وجود توافق یا تعهد فعلی میان کشورهای نام‌برده.

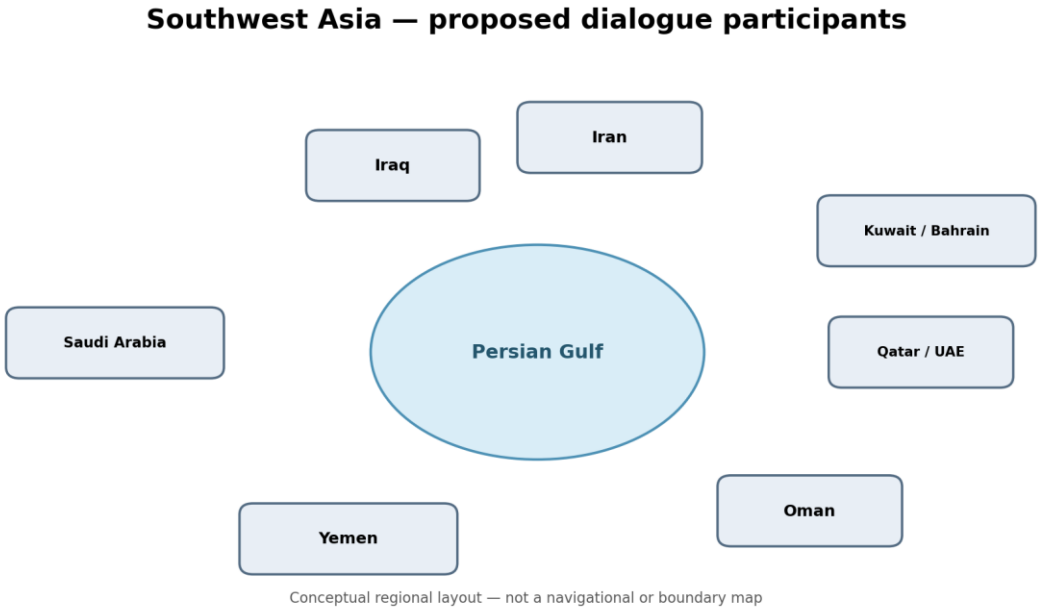
مقدمه :منطقه‌ای با ظرفیت‌های بزرگ و فرصت‌های ازدست‌رفته

آسیای جنوب‌غربی به دلیل موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، مسیرهای مهم تجارت بین‌المللی و ظرفیت‌های انسانی و اقتصادی، جایگاهی راهبردی در جهان دارد .با وجود این ظرفیت‌ها، بخشی از توان منطقه صرف اختلافات سیاسی، رقابت‌های نظامی و بی‌اعتمادی شده است .پرسش اصلی این است که آیا کشورهای منطقه می‌توانند به جای رقابت‌های فرسایشی، ساختاری مشترک برای امنیت، توسعه و استقلال تصمیم‌گیری ایجاد کنند؟

این مقاله پیشنهاد می‌کند کشورهای منطقه با حفظ حاکمیت و هویت مستقل خود، اتحادیه‌ای متناسب با شرایط تاریخی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی منطقه شکل دهند .هدف، ایجاد قدرتی سلطه‌گر نیست؛ بلکه فراهم کردن بستری برای همکاری برابر و تبدیل ظرفیت‌های پراکنده به توان جمعی است.

۱. کشورهای پیشنهادی برای آغاز گفت‌وگو

در مرحله نخست، می‌توان ایران، عراق، عربستان سعودی، امارات متحده عربی، قطر، عمان، کویت، بحرین و یمن را برای گفت‌وگو و بررسی امکان عضویت دعوت کرد .عضویت باید داوطلبانه باشد و هیچ کشوری برای پیوستن تحت فشار قرار نگیرد . در مراحل بعدی، همکاری با دیگر کشورهای همسایه نیز می‌تواند بررسی شود.

شکل ۱ ـ کشورهای پیشنهادی برای آغاز گفت‌وگو؛ چیدمان شماتیک و غیرمقیاسی

۲. امنیت مشترک؛ از رقابت تا اعتماد متقابل

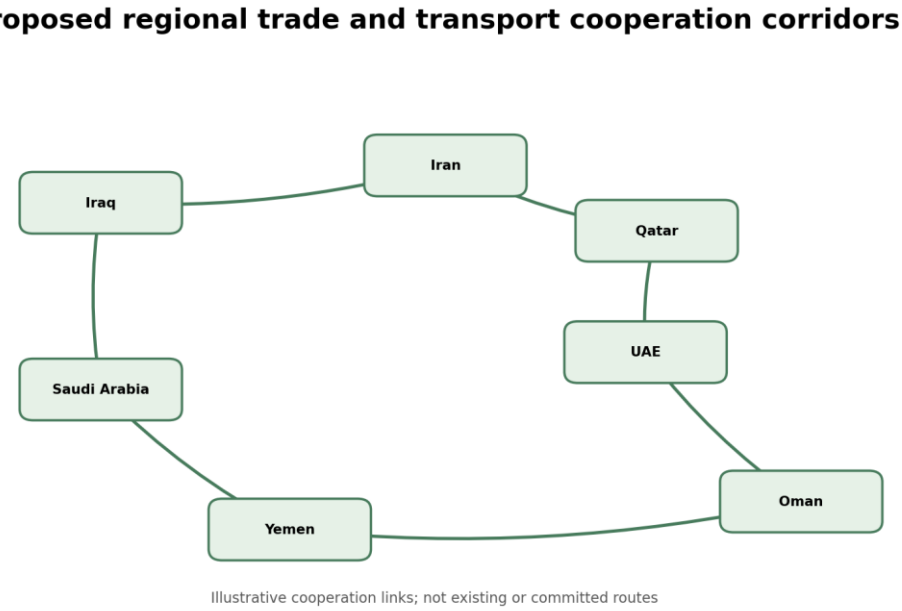
امنیت پایدار زمانی شکل می‌گیرد که کشورهای منطقه توسعه و ثبات همسایگان را تهدیدی علیه خود ندانند .اصل بنیادین اتحادیه باید این باشد :امنیت هر کشور بخشی از امنیت منطقه است و توسعه یک کشور نباید به قیمت ناامنی کشور دیگر تمام .شود .احترام به حاکمیت ملی، عدم تجاوز، شفافیت دفاعی و حل مسالمت‌آمیز اختلافات باید در منشور اتحادیه تصریح شود

ظرفیت‌های مکمل و نقش آغازگران ۳.

ایران، امارات و قطر می‌توانند به دلیل برخورداری از ظرفیت‌های مکمل در حوزه انرژی، تجارت، سرمایه‌گذاری و موقعیت جغرافیایی، در آغاز گفت‌وگوها نقش تسهیل‌گر داشته باشند .این نقش به معنای برتری یا حق تصمیم‌گیری بیشتر نیست؛ موفقیت .اتحادیه به مشارکت واقعی و برابر همه اعضا وابسته است

بازار مشترک و بانک توسعه منطقه‌ای ۴.

نخستین گام عملی می‌تواند کاهش تدریجی موانع تجاری و ایجاد بازار مشترک باشد .همکاری در حمل‌ونقل زمینی، دریایی و .ریلی، انرژی، کشاورزی، امنیت غذایی، گردشگری، خدمات و فناوری باید در اولویت قرار گیرد

شکل ۳ ـ پیوندهای پیشنهادی تجارت و حمل‌ونقل منطقه؛ مسیرها صرفاً مفهومی‌اند

همچنین پیشنهاد می‌شود بانک توسعه آسیای جنوب‌غربی با مشارکت کشورهای عضو ایجاد شود تا پروژه‌های چندملیتی مانند .راه‌آهن، بنادر، شبکه برق، تأسیسات آب‌شیرین‌کن، زیرساخت‌های دیجیتال و بازسازی مناطق آسیب‌دیده را تأمین مالی کند

همکاری در حوزه انرژی و منابع طبیعی ۵.

کشورهای عضو می‌توانند در صنایع نفت و گاز، انرژی‌های تجدیدپذیر، شبکه انتقال برق، فناوری ذخیره‌سازی انرژی، مدیریت منابع آب و پژوهش‌های مشترک همکاری کنند .هدف، افزایش امنیت انرژی، کاهش آسیب‌پذیری در برابر بحران‌ها و .بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی است

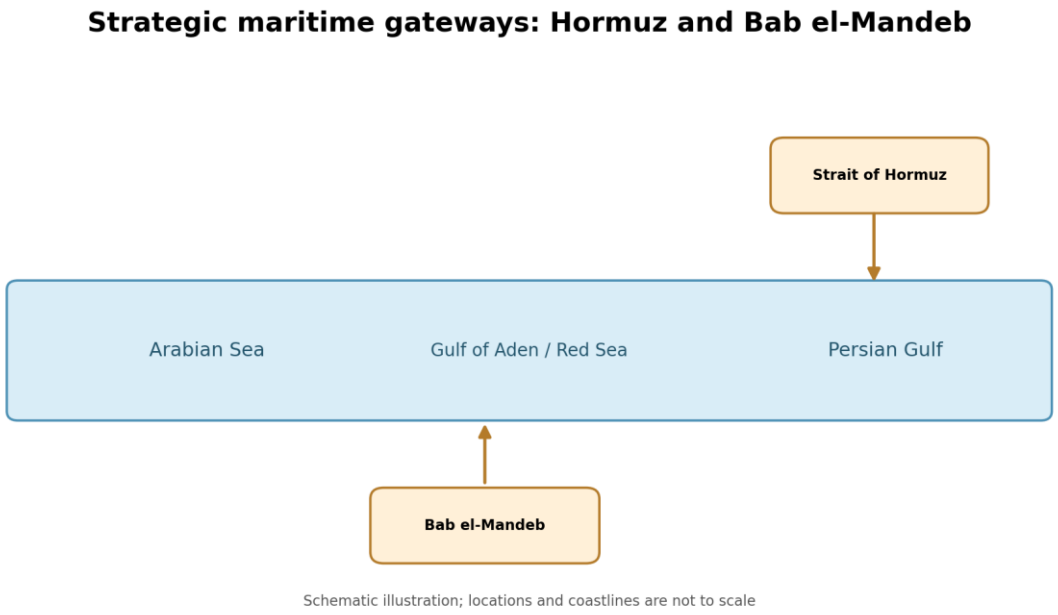
ساختار امنیتی و دفاعی مشترک ۶.

اتحادیه می‌تواند با الهام از برخی سازوکارهای دفاع جمعی، ساختاری دفاعی و بازدارنده ایجاد کند؛ نه نسخه‌برداری کامل از ناتو. نهادهای پیشنهادی شامل شورای عالی دفاع، ستاد هماهنگی دفاعی و مرکز مشترک مدیریت بحران است.

همکاری‌ها می‌تواند مقابله با تروریسم و قاچاق سازمان‌یافته، تهدیدهای سایبری، امدادرسانی، جست‌وجو و نجات دریایی و مدیریت بحران‌های مرزی را در بر گیرد. سازوکار دفاع جمعی باید در منشور تعریف شود و هرگونه اقدام آن تابع توافق اعضا، قوانین داخلی و حقوق بین‌الملل باشد. این سازوکار نباید ابزار تجاوز یا تحمیل اراده بر دیگران شود.

۷. اهمیت تنگه هرمز و باب‌المندب

تنگه هرمز و باب‌المندب از مسیرهای مهم تجارت و انتقال انرژی جهان هستند. همکاری کشورهای منطقه برای کاهش تنش، ایمنی دریانوردی و حفظ آزادی کشتیرانی می‌تواند به نفع اقتصاد جهانی باشد. این آبراه‌ها متعلق به یک کشور یا اتحادیه نیستند و هرگونه همکاری باید با رعایت حقوق بین‌الملل و حقوق سایر کشورها انجام شود.

شکل ۲ ـ جایگاه راهبردی تنگه هرمز و باب‌المندب؛ تصویر شماتیک

۸. جایگاه یمن و ضرورت بازسازی

یمن به دلیل موقعیت راهبردی در مجاورت باب‌المندب و دسترسی به دریای سرخ و دریای عرب اهمیت ویژه‌ای دارد. اتحادیه می‌تواند برنامه‌ای برای بازسازی زیرساخت‌ها، توسعه بنادر، تأمین آب، آموزش، بهداشت، کشاورزی، شیلات و ایجاد اشتغال تدوین کند. مشارکت یمن باید فراگیر، مشروع و متناسب با شرایط سیاسی این کشور باشد.

۹. هویت مشترک اتحادیه

برای تقویت احساس تعلق منطقه‌ای، می‌توان پرچم، نشان، نماد فرهنگی، روز رسمی، دبیرخانه مرکزی و مراکز فرهنگی مشترک ایجاد کرد. نمادهای اتحادیه باید بیانگر صلح، برابری و تنوع فرهنگی باشند و هیچ کشور یا تمدنی را برتر از دیگران نشان ندهند.

۱۰. پول مشترک منطقه‌ای؛ مسیری تدریجی

پول واحد می‌تواند هدفی بلندمدت باشد، اما ایجاد شتاب‌زده آن خطرناک است .مسیر پیشنهادی شامل پنج گام است :نخست، سامانه پرداخت و تسویه با ارزهای ملی؛ دوم، واحد حسابداری منطقه‌ای؛ سوم، نزدیک‌سازی سیاست‌های پولی و مالی؛ چهارم، بررسی تشکیل نهاد پولی مشترک؛ و پنجم، معرفی پول واحد تنها در صورت آمادگی اقتصادی، حقوقی و سیاسی اعضا .تجربه یورو نشان می‌دهد پول مشترک به هماهنگی مالی، بانکی و اقتصادی عمیق نیاز دارد.

۱۱. مجلس مشترک کشورهای آسیای جنوب‌غربی

پیشنهاد می‌شود مجلس مشترکی با دو بخش تشکیل شود:

الف (شورای نمایندگان کشورها :هر کشور، صرف‌نظر از جمعیت و قدرت اقتصادی، از نمایندگی برابر برخوردار باشد تا استقلال و حقوق اعضا حفظ شود.

ب (مجلس نمایندگان ملت‌ها :تعداد نمایندگان بر اساس جمعیت کشورها تعیین شود تا مشارکت مردم نیز بازتاب پیدا کند.

این مجلس می‌تواند در حوزه اختیارات واگذارشده، مقررات مشترک را بررسی کند، بر بودجه و نهادهای اجرایی نظارت داشته باشد، توافق‌های اقتصادی را بررسی کند و از حقوق شهروندان در چارچوب منشور اتحادیه حمایت کند .تصمیمات راهبردی باید با سازوکاری اتخاذ شوند که هم برابری کشورها و هم نمایندگی مردم را لحاظ کند.

۱۲. دادگاه عدالت آسیای جنوب‌غربی

دادگاه عدالت منطقه‌ای می‌تواند در حدود صلاحیت پذیرفته‌شده، به اختلافات حقوقی میان اعضا، تفسیر منشور، اختلافات تجاری و اجرای توافق‌نامه‌های مشترک رسیدگی کند .استقلال قضایی و پذیرش روشن صلاحیت دادگاه از سوی اعضا برای اعتبار آن ضروری است.

۱۳. دانشگاه مشترک و مرکز تحقیقات علمی

دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی مشترک می‌توانند در حوزه هوش مصنوعی، پزشکی، مدیریت آب، انرژی‌های تجدیدپذیر، کشاورزی پیشرفته، مهندسی، حمل‌ونقل و علوم اجتماعی فعالیت کنند .بورسیه‌ها و برنامه‌های تبادل دانشجو نیز ارتباط میان نسل جوان کشورهای عضو را تقویت خواهد کرد.

۱۴. شبکه رسانه‌ای و فرهنگی مشترک

شبکه‌ای رسانه‌ای و فرهنگی با مشارکت کشورهای عضو می‌تواند تاریخ و تمدن منطقه، زبان‌ها، فرصت‌های اقتصادی، گردشگری، برنامه‌های علمی و مسائل مشترک را معرفی کند .استقلال رسانه‌ای، تنوع دیدگاه‌ها و احترام به آزادی بیان باید از اصول فعالیت آن باشد.

۱۵. منشور حقوق شهروندی مشترک

منشور شهروندی می‌تواند در مراحل نخست، تسهیل سفر، تحصیل، شناسایی برخی مدارک حرفه‌ای، فعالیت اقتصادی، سرمایه‌گذاری، گردشگری و همکاری بهداشتی را دنبال کند .آزادی گسترده‌تر رفت‌وآمد و اشتغال باید پس از هماهنگی‌های حقوقی و اقتصادی و با توافق اعضا بررسی شود.

۱۶. ساختار نهایی پیشنهادی اتحادیه

ساختار اتحادیه می‌تواند شامل شورای سران کشورها، شورای وزیران، مجلس مشترک، دادگاه عدالت منطقه‌ای، دبیرخانه مرکزی، بانک توسعه منطقه‌ای، شورای عالی دفاع، ستاد هماهنگی دفاعی، نهاد پولی مشترک در مراحل پیشرفته و دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی باشد .اختیارات این نهادها باید محدود، روشن، پاسخگو و مبتنی بر منشور مورد توافق اعضا باشد.

۱۷. موانع و چالش‌های پیش رو

مهم‌ترین موانع عبارت‌اند از بی‌اعتمادی سیاسی، اختلافات تاریخی و مرزی، تفاوت ساختارهای اقتصادی، نگرانی از سلطه کشورهای قدرتمند، تأثیر رقابت قدرت‌های فرامنطقه‌ای، بحران‌های داخلی برخی کشورها و تفاوت دیدگاه‌های امنیتی .عبور از این موانع نیازمند واقع‌گرایی، شفافیت، اعتمادسازی و اجرای تدریجی است.

۱۸. نقشه راه اجرایی

مرحله نخست :آغاز گفت‌وگوهای منطقه‌ای و شناسایی منافع و نگرانی‌ها.

مرحله دوم :تدوین منشور اولیه با اصول حاکمیت ملی، عدم تجاوز، برابری اعضا و حل مسالمت‌آمیز اختلافات.

مرحله سوم :اجرای پروژه‌های اقتصادی ملموس در تجارت، حمل‌ونقل، انرژی، آب و سرمایه‌گذاری.

مرحله چهارم :ایجاد تدریجی نهادهای سیاسی، حقوقی و امنیتی پس از شکل‌گیری اعتماد.

مرحله پنجم :حرکت به سمت بازار مشترک عمیق‌تر و بررسی اهداف بلندمدت، از جمله هماهنگی پولی، تنها در صورت آمادگی اعضا.

۱۹. رابطه اتحادیه با قدرت‌های جهانی

هدف اتحادیه نباید تقابل با آمریکا، اروپا، روسیه، چین یا دیگر قدرت‌ها باشد .کشورهای عضو می‌توانند روابط خود را با همه بازیگران جهانی حفظ کنند، اما با هماهنگی بیشتر و قدرت چانه‌زنی متوازن‌تر .منطقه‌ای برخوردار از ساختار اقتصادی و امنیتی مشترک، می‌تواند در مذاکرات بین‌المللی مستقل‌تر عمل کند.

۲۰. اصول بنیادین منشور اتحادیه

اصول پیشنهادی عبارت‌اند از :احترام به استقلال و حاکمیت ملی؛ عدم تجاوز؛ حل اختلافات از راه مذاکره و قانون؛ برابری کشورها در حقوق اساسی اتحادیه؛ جلوگیری از سلطه اقتصادی، سیاسی یا نظامی یک عضو؛ توسعه رفاه عمومی؛ رعایت حقوق بین‌الملل و آزادی کشتیرانی؛ تصمیم‌گیری شفاف و پاسخگو؛ عضویت داوطلبانه و امکان خروج مطابق مقررات منشور؛ و محدود بودن اختیارات اتحادیه به حوزه‌های مورد توافق اعضا.

۲۱. فواید اتحادیه برای کشورهای عضو

نخست، کاهش تنش و هزینه‌های ناشی از رقابت تسلیحاتی می‌تواند منابع بیشتری برای آموزش، بهداشت، زیرساخت و اشتغال آزاد کند .دوم، بازار بزرگ‌تر و کاهش موانع تجاری فرصت‌های تازه‌ای برای تولیدکنندگان و کارآفرینان فراهم می‌آورد .سوم، قواعد مشترک و سازوکار حل اختلاف می‌تواند امنیت سرمایه‌گذاری را افزایش دهد .چهارم، همکاری در انرژی، آب و غذا تاب‌آوری منطقه را تقویت می‌کند .پنجم، تسهیل سفر، تحصیل و فعالیت اقتصادی می‌تواند منافع اتحادیه را به زندگی روزمره مردم پیوند دهد.

منافع بالقوه برای ایران شامل توسعه تجارت، ترانزیت و سرمایه‌گذاری؛ برای عراق بازسازی و اتصال زیرساختی؛ برای عربستان توسعه بازار و پروژه‌های صنعتی؛ برای امارات تقویت جایگاه تجاری و مالی؛ برای قطر همکاری انرژی و

سرمایه‌گذاری؛ برای عمان توسعه نقش دریایی و ترانزیتی؛ برای کویت و بحرین تنوع‌بخشی اقتصادی؛ و برای یمن بازسازی و ایجاد اشتغال است. این منافع بالقوه‌اند و به کیفیت توافق‌ها و اجرای آن‌ها بستگی دارند.

۲۲. تأثیر اتحادیه بر جهان

اتحادیه‌ای باثبات می‌تواند به امنیت انرژی، پایداری زنجیره تأمین و کاهش اختلال در مسیرهای تجاری کمک کند. هماهنگی در ایمنی دریانوردی در تنگه هرمز و باب‌المندب، با رعایت حقوق بین‌الملل، برای اقتصادهای آسیایی، اروپایی و دیگر مناطق اهمیت دارد. همکاری منطقه‌ای همچنین می‌تواند ظرفیت گفت‌وگو میان قدرت‌های جهانی را افزایش دهد و به جای تشدید رقابت، زمینه همکاری را تقویت کند.

این اتحادیه نباید به دنبال انحصار در بازار انرژی یا اعمال فشار بر مصرف‌کنندگان باشد. اعتبار جهانی آن به شفافیت، پایبندی به قواعد بین‌المللی و ارائه منافع مشترک وابسته خواهد بود.

۲۳. جلوگیری از انزوای یک کشور و تقویت قدرت مذاکره جمعی

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای راهبردی اتحادیه می‌تواند کاهش احتمال انزوای سیاسی و اقتصادی یک کشور عضو باشد. در شرایطی که یک عضو با اختلاف یا فشار بین‌المللی روبه‌رو می‌شود، نهادهای اتحادیه می‌توانند زمینه بررسی کارشناسی، گفت‌وگوی دیپلماتیک، میانجی‌گری و یافتن راه‌حل حقوقی را فراهم کنند.

کشورهای عضو می‌توانند در موضوعات مشترک با مواضع هماهنگ‌تر در سازمان ملل متحد و دیگر مجامع بین‌المللی حضور یابند. این هماهنگی به معنای مصونیت از تحریم‌ها یا تصمیمات نهادهای بین‌المللی نیست؛ عضویت در اتحادیه به‌خودی‌خود مانع اعمال تحریم یا تصمیم شورای امنیت نمی‌شود. ارزش اتحادیه در ایجاد پشتوانه دیپلماتیک، افزایش قدرت مذاکره جمعی، فراهم کردن مسیرهای قانونی حل اختلاف و جلوگیری از تنها ماندن اعضا در بحران‌هاست.

همچنین اختلافات میان اعضا باید پیش از تبدیل شدن به بحران بین‌المللی، در سازوکارهای مشترک بررسی شود. هیچ کشور عضوی نباید برای حل اختلافات خود ناگزیر به تشدید تنش یا تکیه انحصاری بر قدرت‌های دوردست باشد.

۲۴. چشم‌انداز بیست‌ساله

در پنج سال نخست، هدف می‌تواند آغاز گفت‌وگوها، تدوین منشور، ایجاد دبیرخانه و اجرای پروژه‌های اولیه تجاری باشد. از سال پنجم تا دهم، توسعه بازار مشترک، بانک توسعه و سازوکارهای حل اختلاف دنبال شود. در سال‌های دهم تا پانزدهم، همکاری زیرساختی، علمی و امنیتی گسترش یابد. در سال‌های پانزدهم تا بیستم، در صورت فراهم بودن شرایط، تثبیت جایگاه اتحادیه در اقتصاد جهانی، تعمیق همکاری پولی و بررسی امکان پول واحد در دستور کار قرار گیرد.

این زمان‌بندی قطعی نیست و باید بر اساس توافق اعضا و ارزیابی مستمر پیشرفت اصلاح شود.

نتیجه‌گیری :آینده منطقه در همکاری است، نه در تقابل

کشورهای آسیای جنوب‌غربی از نظر منابع طبیعی، موقعیت جغرافیایی، انرژی، جمعیت و ظرفیت انسانی توان تبدیل شدن به یکی از قطب‌های مهم اقتصاد جهانی را دارند. این ظرفیت‌ها زمانی به قدرت واقعی تبدیل می‌شوند که کشورها بتوانند اختلافات را مدیریت و منافع مشترک را در اولویت قرار دهند.

اتحادیه پیشنهادی نباید بر پایه برتری یک کشور، قوم، مذهب یا نظام سیاسی شکل بگیرد. اصل اساسی آن باید این باشد که هیچ کشوری برای پیشرفت خود نیازمند عقب‌ماندن همسایه‌اش نباشد. اگر اعضا بر پایه احترام متقابل و منافع مشترک همکاری کنند، می‌توانند ساختاری ایجاد کنند که برای مردم منطقه و ثبات اقتصاد جهانی سودمند باشد.

آینده آسیای جنوب‌غربی می‌تواند آینده‌ای باشد که در آن کشورهای منطقه به جای خرید امنیت از قدرت‌های دوردست، با همکاری یکدیگر امنیت خود را تقویت کنند؛ به جای رقابت برای تضعیف همدیگر، برای توسعه مشترک سرمایه‌گذاری کنند؛ و به جای آنکه صرفاً میدان رقابت قدرت‌های جهانی باشند، به بازیگری مستقل و اثرگذار تبدیل شوند.

یادداشت پایانی

این مقاله یک پیشنهاد اولیه و قابل بررسی است، نه اعلام تشکیل اتحادیه یا ادعای وجود توافق میان کشورهای نام‌برده. اجرای آن نیازمند گفت‌وگوی کارشناسی، بررسی حقوقی و اقتصادی، ارزیابی موانع سیاسی و پذیرش داوطلبانه کشورهای مشارکت‌کننده است. ارزش اصلی این پیشنهاد، گشودن مسیری برای گفت‌وگو درباره آینده‌ای مبتنی بر صلح، امنیت، توسعه و احترام متقابل است.

نویسنده :دکتر ابوالفضل هنانیان

اتحادیه آسیای جنوب‌غربی؛ از رقابت تا شکل‌گیری یک قدرت اقتصادی، سیاسی و امنیتی مشترک

طرحی راهبردی برای همکاری منطقه‌ای، امنیت جمعی و توسعه پایدار

نویسنده :دکتر ابوالفضل هنانیان

نسخه آماده ارائه و انتشار در وب‌سایت‌ها